

RİVAYETLER ÇERÇEVESİNDE KUREYŞ'İN DURUMUNA SİYASİ BİR BAKIŞ

Navid IQBAL^a

Fehmida BALOCH^b

Öz

İslam devletinin, temeli usul ve akaide dayanır. Soy, nesil yada hanedanlığa değil. Bütün müslümanlar böyle bir devlette eşit haklara sahiptir. Kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur. Bir kimse sadece din, takva ve içtihat bakımından başkalarına göre üstünlük sağlayabilir. Aynı şekilde devletin ileri gelenleri de sahip oldukları makamlara ilim, takva ve tecrübe sayesinde gelebilirler. Herhangi bir aileye ya da nesebe mensup oldukları için değil. Dolayısıyla hadislerden, halife olmak için Kureyş'e mensup olmak gerektiği, Kureyş'ten olmayanın halife olamayacağı yada bazılarının iddiâ ettiği gibi Kureyş'in elinden çıktığı taktirde hilafetin son bulacağı anlamını çıkartırsak, yukarıda da bahsettiğimiz gibi hilafeti hak etmenin herhangi bir aileye ya da nesebe değil, ilim, takva ve siyasi tecrübeye bağlı olduğu temel anlayışına dayanan bu İslami sistemi esas alan bir hükümetin sonu olur. Bizim burada amacımız Kureyş'in hilafeti ile ilgili rivayetlerin zayıflığını ispatlamak değil bilakis "İmamlar Kureyş'tendir" hadisi ve aynı anlama gelen diğer hadislerin arka planlarına bakarak genel bir şekilde değerlendirmek ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) Kureyş'in dışında başkalarının halife olamayacağı söyleminden ne kastettiğini beyan etmektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kureyş, İmamet, Devlet Başkanlığı, Siyaset, Halifelik, Rivayetler.

^a Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, mnavidiqbal@yahoo.com

^b Doktora Öğrencisi, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, fehmida.baloch55@gmail.com

Giriş

İslam'da faziletin nesil, nesepe veya soyu itibariyle değil de ancak dindarlık, takva ve içtihat itibariyle olacağına hiçbir şüphe yoktur. Aynı şekilde devletin ileri gelenleri de sahip oldukları makamlara ilim, takva ve tecrübe sayesinde gelirler. Herhangi bir aileye ya da nesebe mensup oldukları için değil. Kur'an'ın birçok ayetinde ve hadislerde bu hakikat apaçık ve detaylıca beyan edilmiştir. Rasûlullah'tan (s.a.v.) sonra kimin halife olacağı meselesine Kur'an'da hiç temas edilmediği gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de bu hususta şahsen herhangi bir kişi hakkında görüş beyanında bulunmadıkları, târihî bir gerçektir. Bu hususta Hz. Aişe şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) kimseyi halife bırakmadan vefat etti. Şayet birisini halife bırakacak olsaydı, bu zat ya Hz. Ebû Bekir olurdu veya Hz. Ömer."¹ Hz. Ömer'den son zamanda yerine halife olarak geçecek kimseyi tayin etmesi istendiğinde o da şöyle demiştir: ان استخلف فقد استخلف من هو خير مني أبو بكر, و ان أترك فقد ترك من هو خير مني, رسول الله عليه الصلاة والسلام. "Eğer bir halife tespitinde bulunursam bunu benden daha hayırlı olan Ebû Bekir yapmıştır. Eğer bunu terk edersem (halife bildirmezsem) benden daha hayırlı olan Rasûlullah (s.a.v.) bunu terk etmiştir."² Fakat bununla birlikte bazı hadislerde hilafet hakkı ancak Kureyş'lilerin olduğu bildirmektedir. Onların dışında hiç kimsenin halife olamayacağı geçer. Kureyş'in hilafeti ile alakalı birçok hadis nakledilmiştir. Onlardan biri de "İmamlar Kureyş'tendir" hadisidir. Bu hadisin sahih olup olmadığı bu çalışmamızın konusu dışındadır. Çünkü bu hadis hakkında âlimler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Bazı âlimler hadisin zayıf olduğunu da belirtmiştir. Fakat mezkura hadisin tek metninin "İmamlar Kureyş'tendir" şeklinde olduğunu kabul etmemiz halinde, bu hadisi reddetmemiz mümkün olabilir. Çünkü bu lafızla hadis, İmam Nesâî, (ö. 303/915) *Sünen*'inde³ ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise *Müsned*'inde⁴ nakletmiştir. Fakat rivayetin yaklaşık olarak aynı anlama gelen farklı rivayetlerini dikkate aldığımızda, hadisi kolaylıkla reddetmemiz mümkün olmayacaktır. Çünkü mana bakımından bu hadisi, başta İmam Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) *Sahihleri* olmak üzere, *Sünen-i Ebi Dâvud* ve *Sünen-i Tirmizî* gibi birçok muteber hadis kaynağında bulabilmekteyiz. Ayrıca

¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992, VI, 63.

² Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. Muhammad Fuâd Abdülbaki), Kahire, el-Matbaatü's-selefiyye, 1400/1980, Ahkâm, 51.

³ Nesâî, Ebû Abdürrahman Ahmet b. Şuayb b. Ali, *Sünenü'l-kübra* (thk. Şueyb Arnavut), Beyrut: Muessesatü'r-risale, 2001, Kada, V, 405.

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 318.

bu hadislerden birçoğu, bazı muhaddisler tarafından sahih olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla bu konudaki bütün hadisler birlikte dikkate alındığında, bu konuda sahih bir rivayetin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla genelde insanlar İslam'da halifenin sadece Kureyşli olabileceğini sanırlar ve Kureyşli olmayanın bu makama sahip olamayacağını zannederler. Hâlbuki eğer bu hadisleri genel anlamda ele alırsak o zaman bu kabul yukarıda bahsettiğimiz İslam devlet düzeninin temelini yıkar. Hatta İslam devlet düzenine karşı tenkit eden itirazcıların itirazlarını da güçlendirir. Çünkü bu hadislere bir sürü itirazlar yapılmıştır. Örneğin buna en büyük itiraz İslam da müslümanların eşit olduğu, nesil ve nesebe göre faziletin olmadığı öğretisidir. Bu iddiâ doğru değildir. Çünkü halifenin Kureyşli olması şartsa hatta bu hususta müslümanların icmâsı bile varsa o zaman eşitlik ilkesi nerededir? Yahudilerde Beni İsrâ'ın ve Hindularda Brahminlerin üstünlüğü gibi Müslümanlarda da Kureyş'lilerin bir üstünlüğünü olacaktır. Hinduların dini kurallarına göre bir Veyş veya Şudr neslinden olan kimsenin devlet makamı elde edemediği gibi Kureyşli olmayan müslüman da halife olamaz mı?

A. Hilafetin Kureyş'e Ait Olduğunu İfade Eden Rivayetler

Hilafetin sadece Kureyş'lilere tahsisi Rasûlullah'ın (s.a.v.) beyan ettiği usuller ve kurallar üzerine İslam'ın sosyal ve devlet düzenini bina edemediği anlamına gelecektir. Buna göre hayatı boyunca eşitliği öğreten soy ve nesep üstünlüğünü reddedip bitiren Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatı sırasında maâzallah kendi bina ettiği devleti kendi kavminin hanedanlığına dönüştürerek bütün ilkelerini yıkmış olacaktır. Bu sebeple çağdaş dönemde bazı kişiler bu gibi hadislerden dolayı tedbir gereği bazı temel dini usullerde nesh ve değiştirme olabileceğini söylemişlerdir.⁵ Onların istidlali (delil getirme) insanların eşitliğinin İslam'ın temel öğretilerinden olmasıdır. Allah Kur'an'da bunu öğretmiş,⁶ Rasûlullah da hayatı boyunca bunu nasihat etmiştir.⁷ Fakat daha sonra tedbir gereği hilafetin Kureyş'te olmasına karar verildi. Bundan dolayı Rasûlullah vefat ederken halifeler Kureyş'ten olacak diye vasiyet etti.

⁵ Pirvez, Gulam Ahmed, *Selim ka nam hutut*, Lahor, Tulug-ı İslam, trs. III, 213.

⁶ Ayetler ise: "Size eşit olarak bildirdim" (Enbiya, 21/109) ve "Ey insanlar şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır..." (Hucurat, 50/13).

⁷ Hadisler için bkz. Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrut: Dâru İhyai't-türasi'l-Arabiyye, 1377/1956, İmâre, 19 ; Zekat, 91, Ekziye, 3.

Kureyş kabilesinin hilafetiyle ilgili rivayetleri sadece Buhârî’de değil, diğer hadis kaynaklarında da nakledilmiştir. Bütün bu rivayetlerde sözler bakımından bazı farklılıklar olsa da hepsinin mefhumu halifenin ve imamın Kureyş’ten olacağı yönünde olup mana itibariyle aynıdır.

Konuyla ilgili önce hadislere bir göz atalım. Sonra da hadislere ilişkin âlimlerin görüş ve beyanlarını ele alalım.

1. Buhârî’de Muaviye’den şöyle rivayet edilmiştir:

إن هذا الأمر في قريش، لا يعاديهم أحد إلا كبه الله في النار على وجهه، ما أقاموا الدين.

“Hilafet Kureyş’te kalacaktır. Onlar dini ayakta tuttıkları müddetçe, kim onlara düşmanlık ederse, Allah onu yüzüstü cehenneme atar.”⁸

2. İbn Ömer’den nakledilen rivayette şöyle denilir:

لا يزال هذا الأمر في قريش ما بقي منهم اثنان

“İnsanlardan iki kişi kaldığı sürece hilafet daima Kureyş’te kalacaktır.”⁹

3. Müslim’de İbn Ömer’den nakledilen rivayette ise: “İnsanlardan iki kişi kaldığı sürece hilafet Kureyş’te devam eder.”¹⁰

4. Diğer bir rivayette de *الناس تبع لقريش في الخير والشر* “İnsanlar hayırda da şerde de Kureyş’e tabidirler” buyrulmuştur.¹¹

5. İbn Şihâb ez-Zührî’den nakledilen bir rivayet: “Kureyş’e tabi olunuz. Önüne geçmeyiniz. Onlardan öğreniniz, ancak onlara öğretmeyiniz”¹² şeklindedir.

6. Amr b. el-Âs’tan nakledilen bir rivayette o der ki: “Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim: “Kureyş, kıyamete kadar insanların hayır ve şerrinde emir olacaktır.”¹³

⁸ Buhârî, Ahkâm, 2.

⁹ Buhârî, Menâkib, 3, Ahkâm, 2.

¹⁰ Müslim, İmâre, 4.

¹¹ Müslim, İmâre, 1.

¹² El-Beyhakî, Ebû Bekir, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra* (thk. Muhammed Abdülkadir), Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1424/2004 I, 196.

¹³ Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Süneni't-tirmizî* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1419/1998, Fiten, 49.

7. Enes b. Malik, Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakleder: "Üzerinize emir olarak bir Habeşli köle bile tayin edilse onu dinleyin ve itaat edin."¹⁴

8. Enes b. Malik'ten nakledilen başka bir rivayette ise: "الأئمة من فریش" "İmamlar Kureyş'tendir." şeklinde buyrulmuştur.¹⁵ Bu rivayeti tabakat¹⁶, ensab¹⁷, siyer¹⁸ ve târih¹⁹ kaynaklarında da yer almaktadır. Belâzurî'nin (ö. 279/892) verdiği bilgilere göre bu söz yani "İmamlar Kureyş'tendir" ifadesi ilk defa Benî Sâ'ide sakifesinde Hz. Ebû Bekir tarafından dillendirilmiştir. Hz. Ebû Bekir halifenin Muhacirlerden olmasına dair bir konuşma yapmış ve sözlerini şöyle tamamlamıştır: "Başkanlar bizden ve yardımcıları sizden olmalıdır. Bu iş Kureyş dışında birisinde olursa, Araplar bunu kabul etmez. Hatta ileri gelenleriniz biliyor ki, Rasûlullah (s.a.v.) "İmamlar Kureyş'tendir" buyurdu."²⁰

B. Rivayetlere Dair Alimlerin Görüşleri

İmam Şafiî (ö. 204/821), *el-Ümm* adlı eserinde Kureyş'in hilafeti ile ilgili hadislerden bazısını zikrederek, hilafeti Kureyş'in hakkı olarak göstermektedir. Ayrıca İmam Şafiî, mescitlerdeki imamlık hususunda da nesep unsuruna da dikkat etmektedir.²¹

¹⁴ Buhârî, Ahkâm, 4; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Kahire: Dârü'l-Arabiyye, 1430/2010, Cihad, 39; el-Beyhakî, *Sünen*, VIII, 268.

¹⁵ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 318.

¹⁶ Bkz. İbn Adî, Ebu Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kamil fi du'afa'i'r-ricâl* (thk. Abdulfettah Ebu Senna), Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmüyye, 1418/1997, I, 557; İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan, *Târîhu Dimaşk* (thk. Amr b. Ğurame el-Umrevî), 1415/1995, XX, 205.

¹⁷ Bkz. Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensâbu'l-eşrâf*, Beyrut: Darü'l-fikr, 1417/1996, I, 582, 584.

¹⁸ Bkz. Kadi Abdülcebbar, Ebû'l-Hüseyn Abdülcebbar b. Ahmed el-Mu'tezilî, *Tasbitu dela'ili'n-nübuvve*, Kahire, Darü'l-Mustafa, 1431/2010, I, 167, 262; Nasıruddin, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh ed-Dimaşki, *Cami'u'l-Asar fi's-siyer ve mevlidi'l-muhtar* (thk. Ebû Ya'kub Neş'et Kemal), Katar: Vizaretü'l-evkaf, 1431/2010, VI, 492.

¹⁹ Bkz. El-Fesevî, Ebû Yusuf Ya'kub b. Süfyan, *el-Ma'rife ve't-târîh*, (thk. Ekrem Ziya el-Umeri), Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1401/1981, III, 222; Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitabu'r-ridde me'a nebzetin min futuhi'l-Irak* (thk. Yahya el-Cebbari), Beyrut, 1410/1990, s. 41.

²⁰ Bkz. Belâzurî, Ensâb, I, 582, 584; Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Balcı, İsrâfil, "İmamlar/Halifeler Kureyş'tendir" İddiasının Kritiği, Ondukuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016, sayı:40, 5-31.

²¹ Şafiî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şafiî, *el-Ümm* (thk. Rif'at Fevzi Abdulttalib), Beyrut: Dârü'l-meârife, 1494/1990, I, 140-143.

Ebû'l-Hasan el-Eş'ari (ö. 330/941) *Makalâtu'l-İslamiyyîn* adlı eserinde Kureyş'in hilafeti hakkında şöyle demiştir:

وأول ما حدث من الاختلاف بين المسلمين بعد نبههم عليه السلام اختلافهم في الإمامة... اجتمعت الأنصار في سقيفة بني ساعدة... فأعلمهم أبو بكر أن الإمامة لا تكون إلا في قريش واحتج عليهم بقول النبي عليه السلام: الإمامة في قريش فأذعنوا لذلك منقادين، ورجعوا إلى الحق طائعين، بعد أن قالت الأنصار: منا أمير ومنكم أمير.

“Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefat ettikten sonra müslümanların düştükleri ihtilafların ilki imamet meselesi olmuştur... Ensar Benî Sâ'ide sakifesinde toplandılar... Ebû Bekir onlara imamın ancak Kureyş'ten olacağını bildirmiştir ve Rasûlullah'ın “İmamlar Kureyş'tendir” sözünü delil olarak sunmuştur. Bunun üzerine (Ensar) “bizden bir Emir, sizden bir Emir” dedikten sonra, bu hadise boyun eğmiş ve hakikatte dönmüştür...”²²

İbn Hazm (ö. 456/1066) *el-Muhalla* adlı eserinde “Hilafetin ancak Kureyş'ten bir kişiye helal olacağı meselesi” başlığı altında bu iki hadisi:

"لا يزال هذا الأمر في قريش ما بقي من الناس اثنان", " إن هذا الأمر في قريش لا يعاديه أحد إلا أكبه الله على وجهه ما أقاموا الدين."

“İnsanlardan iki kişi kaldığı sürece hilafet daima Kureyş'te kalacaktır” ve “Hilafet Kureyş'te kalacaktır. Onlar dini ayakta tuttukları müddetçe, kim onlara düşmanlık ederse, Allah onu yüzüstü cehenneme atar.” zikrettikten sonra “Ebû Muhammed şöyle demiştir” diyerek bu konu hakkında şunları söylemiştir:

إذ لو جاز أن يوجد الأمر في غير قريش لكان تكذيباً لخبير النبي عليه السلام وهذا كفر ممن أجازوه. فصح أن من تسمى بالأمر والخلافة من غير قريش فليس خليفة، ولا إماماً ولا من أولي الأمر، ولا أمر له، فهو فاسق عاص لله تعالى.

“Eğer hilafet Kureyş'in dışında caiz olursa o zaman Rasûlullah'ın hadisini yalanlamak olur. Buna caiz demek küfürdür. Dolayısıyla kim Kureyş dışında halifelikle adlanırsa, o kimse ne halifedir, ne imamdır, ne emir sahiplerindedir, ne de onun için bir emir yetki vardır, bilakis o fasıktır, Allah'a karşı asidir.”²³

İbn Haldun (ö. 808/1416), *Târih* adlı eserinin mukaddimesinde hilafet veya imamet meselesini geniş bir şekilde incelemiştir. İmamet işini ümmet içinde

²² Eş'ari, Ebu'l-Hasan, Ali b. İsmail el-Eş'arî, *Makalatü'l-İslamiyyîn* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Kahire: Mektebetü'n-nehdati'l-Mısriyye, 1388/1969, s. 12.

²³ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelüsi, *el-Muhalla fî şerhi'l-mücella bi'l-hücece ve'l-asâr*, Beyrut: Dâru'l-fikr, trs, VIII, 421.

kararları muteber kimselerin seçmesine bırakıyor ve imam'da aranacak şartlara gelince şöyle dedi:

وأما شروط هذا المنصب فهي أربعة: العلم والعدالة والكفاية وسلامة الخواص والأعضاء مما يؤثر في الرأي والعمل واختلف في شرط خامس وهو النسب القرشي...

"Hilafet veya İmamet makamının şartlarına gelince, bunlar dört tanedir: İlim, adalet, ehliyet, görüş ve amelde etkili olacak organların sağlam olmasıdır. Fakat 5. şartta ihtilafa düşülmüştür. O da Kureyşli olmaktır." Sonra hilafet konusunda ihtilafın ortaya çıkmasının sebebini zikrederek şöyle demiştir:

لكن لما ضعف أمر قريش وتلاشت عصبيتهم... فاشتبه ذلك على كثير من المحققين حتى ذهبوا إلى نفي اشتراط القرشية وعولوا على ظواهر في ذلك، مثل قوله صلى الله عليه وسلم "اسمعوا وأطيعوا وإن وى عليكم عبد حبشي..."

"Fakat ne zaman ki Kureyş'in durumu zayıf bir hal aldı ve ırkçılıkları yayıldı... Dolayısıyla pek çok muhakkik âlim Kureyş'lilik şartında şüpheye düştü ve Kureyş'lilik şartının olmaması görüşünü bildirdiler ve "Başınıza Habeşli köle dahi geçse onu dinleyin ve ona itaat edin" hadisinin ve buna benzer hadislerin, zahiri manalarına tabi oldular. Fakat cumhur ulema, bu şartta ısrar etmiş ve her halükarda Kureyşli olan bir kişinin İmametini sahih saymıştır. Bundan sonra İbn Haldun "Nesep şartının hikmetinden bahsedelim" diyerek, Kureyş nesebinden olma şartı neden aranmıştır? sorusuna şöyle cevap veriyor: "Kureyş, Araplar arasında siyasi istikrarı temin edecek en kuvvetli kabile idi. Onun için müslümanların işlerini görecektir olan kişinin dayanacağı kimseler kuvvetli olmalı ki hedefine ulaşabilsin. Şeriat sahibi, hükümlerini herhangi bir soya, bir asra ve bir millete has kılmış değildir. İslam'a davet işi umumdur (herkese açıktır ve her müslümanın vazifesidir). Halife, insanların işlerini görmekle vazifelidir..."²⁴

İbn Haldun'un demek istediği şudur: Eğer hilafetin istemiş olduğu kudret Kureyş'te yoksa, halife olacak kişinin Kureyşli olma şartı da yoktur. Dolayısıyla Kureyşli olmayan kişiler de hilafet sahibi olabilirler.

²⁴ İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Târih (el-iber ve divanü'l-mübtede' ve'l-haber fi eyyami'l-arab ve'l-acem ve'l-berber ve min asarahum min zevi's-sultani'l-ekber)* (thk. Halil Şehâde), Beyrut: Darü'l-fikr, 1408/1988, I, 241-246.

İmamların Kureyş'ten olmasıyla ilgili hadislerle, Kur'an-ı Kerim'deki Enbiya Suresinin 109. ayeti²⁵ ve Hucurat Suresinin 13. ayeti²⁶ ve benzerleri ile, Enes b. Malik'ten nakledilen Habeşli kölenin emirliği ile ilgili hadislerden dolayı da itiraz edilmiştir.²⁷ Bazı kişiler, İslam'da eşitlik anlayışına göre soy ve nesep bakımından kimsenin kimseye üstünlük kuramayacağını, dolayısıyla halife olmak için Kureyşli olma şartının bulunması, "İmamlar Kureyş'tendir" hadisi Rasûlullah'a (s.a.v.) yanlış nispet etmesi ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefattan sonra müslümanlar arasında ilk toplantıda bu hadisi Hz. Ebû Bekir tarafından delil olarak zikretmesinin yanlış olduğunu iddiâ etmişlerdir.²⁸ Bu kişilere göre, İngiliz müsteşrikler işte bu hadisin arkasına sığınarak hilafet hareketini baskı altına alıp hareketi kendi siyasi emellerine alet etmek için bu hadisi yaymışlar. Müslümanlar da ister istemez Türklerin hilafetini tartışmaya açmışlardı. Zira rivayetlere göre Kureyş'ten olmayanın hilafeti geçersiz sayılacaksa, Türklerin hilafeti de din ve şeriata göre kabul edilemezdi.

İmam Nevevî (ö. 676/1277), İbn Battal (ö. 449/1057), İbn Hacer (ö. 852/1449) ve diğer bazı âlimlere göre, bu hadislerle, hilafetin Kureyş'e has bir durum olduğu, başkaları için caiz olmadığı, bu konuda sahabe döneminde icmâ sağlandığı, aynı şekilde sahabilerden sonraki dönemlerde de icmâ olduğu sabittir.²⁹ Dolayısıyla bid'at ehlinde her kim bunu inkâr ederse onun sözü sahabilerin, tâbiînin ve diğer bütün âlimlerin icmâsına ters düşeceği için batıl olur. Kadı İyâz (ö. 544/1149), hilafetin Kureyş'e ait olması gerektiği şartına bütün mezheplerin katıldığını beyan etmiştir. Bu hadisi Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) Benî Sâ'ide sakîfesinde delil olarak kabul edip amel etmiş, hiçbir sahabe de karşı çıkmamıştı. Hiç kimse de buna sözlü ve fiili olarak muhalefet etmemiştir. Bu sebeble âlimler bu konuyu icmâdan saymışlardır. Dolayısıyla Mutezilenin, Hâricilerin ve onlara uyanların Kureyşin dışından da halife olabileceği yönündeki görüşlerinin hiçbir kıymeti yoktur.³⁰

²⁵ Ayet ise: 'Size eşit olarak bildirdim.'

²⁶ Ayet ise: 'Ey insanlar şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanımız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır...'

²⁷ Buhârî, Ezan, 44.

²⁸ Pirvez, Gulam Ahmed, *Selîm ka nam hutut*, III, 213,

²⁹ İbn Hacer, Şemsüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerh-i Sahîhi'l-Buhârî* (thk. M. Fuâd Abdülbaki), Beyrut: Dâru'l-meârif, 1379/1969, , XIII, 116-117.

³⁰ Bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhac şerhu Sahîh-i Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1972/1392, XII, 200; Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan el-Herevî, *Mirkatü'l-mefatih*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1423/2002, IX, 3863; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*,

Mevdudî (ö. 1399/1979), bu konuda İmam Ebû Hanife'nin görüşünü "Halife Kereyş'ten olmalıdır" şeklinde naklettikten sonra der ki "Bu görüş sadece Ebû Hanife'nin değil, bütün Ehl-i sünnetin üzerine ittifak ettiği bir görüştür. Bunun sebebi, şeriat bakımından hilafetin sadece bir kabileye kanuni olarak has olması değildir, bilakis bunun sebebi o dönemdeki durumlardır. Çünkü o dönemde müslümanların ittifak üzerine birleşmeleri için halifenin Kureyş'ten olması gerekmektedir." Ona göre, İbn Haldun da bu noktayı açık bir şekilde izah etmiştir. Çünkü o dönemde Arapların üzerine ittifak etmelerinin mümkün olduğu tek kabile Kureyş kabilesiydi. Dolayısıyla Rasûlullah (s.a.v.) "İmamlar Kureyş'tendir" buyurmuştur. Şayet bu mevki Kureyşli olmayan için şeriat açısından yasak olsaydı, Hz. Ömer, ölüm esnasında Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim hakkında: "Sâlim hayatta olsaydı, onu halife olarak seçerdim" demezdi. Rasûlullah (s.a.v.) kendisi de bu konuyu açıklamıştır ve hilafetin belli başlı vasıflar var olduğu sürece Kureyş'e ait olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bu durumdan, Kureyş'in belli vasıfları yok olduğu esnada Kureyşli olmayan bir kişinin de halife olabileceği sonucu ortaya çıkıyor. Ehl-i sünnet ile Havâric ve Mu'tezile arasında ki fark da budur. Çünkü Havâric ve Mu'tezile Kureyşli olmayanların mutlak olarak halifeliği veya imameti almasının caiz olduğunu iddiâ ederler, hatta bazıları bundan daha ileri gitmiş ve Kureyşli olmayanların halife veya imam olmasının daha evla olduğu görüşünü benimsemiştir.³¹

Mehmet Said Hatiboğlu "Hilafetin Kureyşliği" adlı makalesinde bu konuyu detaylı bir şekilde ele almıştır. Konuyla ilgili birçok âlimlerin görüşünü zikrettikten sonra şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: "Görüyoruz ki, ilimde şöhret yapmış âlimler arasında pek mühim bir târihî hadiseyi yanlış anlamış olanlar az değildir. İnsanı Kur'an'î prensiplerle gayet isabetli değerlendiren mesela, Maturidî (ö. 333/944) ve İbn Teymiyye (ö. 728/1328) gibi büyük isimleri bu meselede bocalatan husus, herhalde, "İmamlar Kureyş'tendir" hadisinin ilk hilafet seçiminde bahis konusu edilmemiş olduğunu tahkike zaman bulamamış, buna lüzum da görmemiş olmalarıdır. Diğer taraftan, bu hadisi devrin şartları içinde mütalaâ eden âlimler, Kureyş

VI, 536; Ayrıca daha detaylı bilgi için bkz. Kastalânî, Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, *İrşâdî's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Matbaatu'l-emeriyye, 1431/2010, VI, 6-8; Aynî, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1421/2001, XVI, 75; Lutfi ez-Züeyr, *et-Tearuz fi'l-hadis*, Riyad: Mektebetü'l-abikan, 1428/2007, s. 333-406; Köktaş, Yavuz, *Kur'an'a Aykırı Görülen Hadisleri*, İstanbul: İnsan yayınları, 2014, s. 278.

³¹ Mevdudî, Ebû'l-A'la b. Ahmed Hasan, *Hilafet ve mulukiyyet*, Lahor, 1421/2000, s. 255.

kabilesini hilafetin hedefini gerçekleştirmekte, ilk devirlerde vücuduna ihtiyaç duyulmuş bir unsur olarak görmüşlerdir.”³²

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi hilafeti hak etmenin yolu herhangi bir aileye ya da nesebe mensubiyet olsaydı bu durum bir vazifeye ehli olmanın ilim, takva ve siyasi tecrübeye bağlı olduğu temel anlayışına dayanan İslamî sistemi esas alan bir hükümetin sonu olurdu. Bu hadislerden hilafetin Kureyş’e ait olduğu anlamının nereden çıktığına gelince; öncelikle belirtmeliyiz ki bu hadislerin sahih oldukları yönünde şüphe yoktur. Diğer yandan, bu hadislere ve o dönemin şartlarına dikkatle bakıldığında hadislerde herhangi bir emir, hüküm, haber ve vasiyet olmadığı anlaşılır. Ancak Rasûlullah (s.a.v.) kabileler arası bir çekişme ihtimalini sezmişti. Her ne kadar bu çekişme Rasûlullah (s.a.v.) hayattayken vuku bulmadyısa da insanların bilinçaltında vardı ve etkileri zaman zaman nüksediyordu. Rasûlullah (s.a.v.) açısından kendisinin vefatından sonra hilafet konusunda bir çekişme yaşanıp bununda fitneye dönüşebileceğini tahmin etmek zor değildi. Bu nedenle daha hayattayken kendisinden sonra hilafetin Kureyş’e ait olacağını karara bağladı. Bu çekişmede bir tarafta Kureyş kabilesi diğer tarafta Ensar vardı. Rasûlullah (s.a.v.) hayattayken müslümanlar arasında işte bu iki grup, toplum nezdinde siyasi nüfuza sahiplerdi. Hilafet konusunda yaşanan bu büyük çekişme bir mescidin imamlığı konusu vesaire gibi küçük bir mesele değildi. Kureyş ve Ensar açısından birbirlerine üstünlük sağlayabilecekleri iki husus söz konusuydu. **Birincisi**, dine yapılacak hizmet, **ikincisi** ise siyasi güç ve nüfuz. Dine hizmet konusunda iki grup da birbirlerine denk idi. Fakat ikinci konuda yani güç ve siyasi nüfuz bakımından Kureyş’in Ensar’a karşı açık bir üstünlüğü bulunuyordu. Cahiliye döneminde Kureyş kabilesinin dinî hizmetler ve siyasi liderlik anlamında tecrübesi olduğu için İslam’ın gelmesinden sonra da bu üstünlüğünü korudu. Araplar açısından Kureyş’e itaat etmek yeni bir şey değil, alışılmış bir durumdu. Araplar, cahiliye döneminde Kureyş’e gösterdikleri itaatin aynısını hiç çekinmeden İslam’a girdikten sonra da kolayca gösterebilirlerdi. Yeter ki dinî bir engel olmasın. Bundan dolayı Rasûlullah (s.a.v.) imamın Kureyş’ten olacağını buyurarak Ensar’ın değil de Kureyş’in lehine karar vermişti. Bu karar, Rasûlullah’ın (s.a.v) vefatından hemen sonra Benî Sâ’ide sakîfesinde Ensar ve Muhacirler arasında vuku bulan çekişmenin sona ermesinde çok etkili olmuştu. Fakat Rasûlullah’ın (s.a.v.) halifenin Kureyş’ten olacağı yönündeki kararının onun Kureyş’e mensup olmakla ilgili olduğu düşüncesi tamamen yanlıştır. Rivayetlere dikkatle

³² Hatiboğlu, Mehmet Said, “Hilafetin Kureyşliği” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1978, s. 185.

bakılırsa o dönemde müslümanların hilafet gibi ağır bir yükünü kaldırabilecek kabiliyete sahip olan kabilenin Kureyş olduğu açıkça anlaşılacaktır. Zira bu kabile, Arapların güvenini kazanmıştı. Bu konu üzerinde yeterince düşünülürse, yukarıda da geçtiği gibi Kureyş'in tercih edilme sebebinde nesep ve kabileye vurgu yapıldığı ya da cahiliye döneminde Arapların güvenini kazanan Kureyş'e İslam'a girdikten sonra da güvenin devam etmesinin dikkate alındığı bu nedenle de bu kabilenin hilafete layık olduğu anlaşılacaktır.

C. Halifenin Kureyş'ten Olmasına Dair İcma Meselesi

Hadis âlimlerinin hilafet için Kureyşli olma şartında icmâ etmelerinden kastedilen, Benî Sâ'ide sakîfesinde, önde gelen bütün Muhacirler'in ve Ensar'ın huzurunda oluşan icmâ ise, böyle bir icmânın teşekkülüne ve onun sıhhatine kimse karşı çıkamaz. Kaldı ki bu icmâ İslam'ın usulüne uygun şekilde teşekkül etmiştir. Bunda kimsenin şüphesi olmamalıdır. Sadece bu icmâ değil, bütün İslam târihinde İslam esaslarından herhangi birine uymayan bir icmâ asla oluşmamıştır. Benî Sâ'ide sakîfesi'ndeki icmâda hilafet konusunda tercih belirlenirken Kureyşli olma şartı işletilmemiştir. Kureyş kabilesinin dine hizmetleri, kabilenin siyasi niteliği, etki ve nüfuzu dikkate alınarak hilafetin bu kabileye verilmesi tercih edilmiştir. Dolayısıyla eğer Kureyş bu özelliklere sahip olmasaydı hilafetin Kureyş'e verilmesi yönünde icmâ asla oluşmazdı. Eğer sahabe, Rasûlullah'ın (s.a.v.) açıklamasını, "halife Kureyşli olacaktır" şeklinde İslam hukukunun kesin bir şartı gibi algılasaydı ve bu konuda Benî Sâ'ide sakîfesinde Ensar ve Muhacirler icmâ etseydi, icmânın içinde yer alan ikinci halife Hz. Ömer (r.a.) hilafet için Kureyş'in dışından isimler zikredemezdi. Zira Hz. Ömer (r.a.) yaralandığı zaman ona: "Kendinden sonra bize kimi halife bırakıyorsun?" denildiğinde büyük bir hasretle buyurdu ki: "Şayet Muâz b. Cebel sağ olsaydı, onu halife bırakırdım ve rabbime kavuştuğumda, rabbim bana: "Muhammed'in (s.a.v.) ümmetine kimi halife bıraktın?" deyince: "Senin kulun ve Rasulün olan Muhammed (s.a.v.) "Kıyamet günü, âlimler rablerinin huzuruna geldiği vakit Hz. Muâz bir taş atma mesafesine kadar onların önünde olur" buyurduğu kimseyi bıraktım, derdim."³³ Aynı şekilde Hz. Ömer (r.a.), Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim hakkında da: "Sâlim hayatta olsaydı, onu halife bırakırdım ve rabbime kavuştuğumda, rabbim bana "Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim'e neyi halife olarak bıraktın"? deyince: Senin kulun ve Rasulün olan

³³ Ez-Zehabî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-huffaz*, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1419/1998, I, 20; İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan, *Târih-i Dimaşk* (thk. Muhibuddin Ebu Said el-Amrevi), Beyrut: Dârü'l-fikr, 1421/2001, LVIII, 404.

Muhammed “Şüphesiz Sâlim Allah ve onun Rasulünü samimi olarak kalpten seviyordu” buyurmuştur.³⁴

Şunu gözden kaçırmamak gerekir ki, Hz. Muâz (r.a.) Kureyş’ten değil, Ensar’dandı. Sâlim (r.a.) ise ne Kureyş’ten idi ne de Ensardan. Nesep bakımından aslen Arap bile değildi. Acem idi ve Ebû Huzeyfe’nin azat ettiği bir köleydi.³⁵ Dolayısıyla hilafet için Kureyş’ten olma şartı olsaydı ve bu konuda icmâ teşekkül etmiş olsaydı. Hz. Ömer’in (r.a.) bu icmâdan haberi olmaz mıydı? Ayrıca dikkatlice bakıldığında Hz. Ömer’in (r.a.) bu sözü Kureyş’in zayıflamadığı aksine içlerinde Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) gibi güçlü ileri gelenlerin de bulunduğu ve tamamen etkin olduğu bir dönemde sarf ettiği görülecektir. Aslında mesele hilafet için Kureyşli olmak ya da olmamak değildi. Mesele, bütün müslümanların güvenini kazanmaktı. Kureyş, güç, kuvvet ve nüfuz yönüyle hilafet sorumluluklarını yerine getirmeye ehil bir kabileydi. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara Ensar’dan birinin ya da acemden azat edilmiş bir köleyi bile halife olarak tayin etseydi o da sorumluluklarını yerine getirebilirdi. Fakat toplumda yeterince güven tesis etmeden idarecilik görevini yürütmek mümkün değildi. Bu nedenle Rasûlullah (s.a.v.) halifenin Kureyş’ten olacağını buyurdu.

Sonuç

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz ki halife veya imamların Kureyş’ten olması ile ilgili bütün hadislere zayıf demek veya bu konuda sahih bir rivayetin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Çünkü bazı âlimlere göre, bu konudaki hadisler mana bakımından mutevatir derecesine de ulaşmıştır. Dolayısıyla bu hadisleri reddetmek mümkün değildir.

Bu hadislerden Rasûlullah’ın (s.a.v.) neyi kastettiği meselesine gelince, bu konudaki hadislere ve o dönemin şartlarına ve durumuna dikkatle bakıldığında hadislerde herhangi bir emir, hüküm ve haber olmadığı anlaşılır. Bilakis Rasûlullah (s.a.v.) Muhacirler ve Ensar arasında bir çekişme ihtimalini sezmişti. Her ne kadar bu çekişme Rasûlullah (s.a.v.) hayattayken vuku bulmadıysa da Rasûlullah’ın (s.a.v.) vefatından sonra hilafet konusunda bir çekişmenin ortaya

³⁴ Taberî, Ebu Cafir Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu'l-umem ve'l-mulûk*, Ürdün: Beytü'l-ifkâr, 1429/2009, IV, 227; İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kamil fi't-târih* (thk. Ömer Abdüsselam), Beyrut: Darü'l-kütübü'l-Arabi, 1417/1997, II, 440; İbn Asâkir, *Târih-i Dimaşk*, LVIII, 404.

³⁵ Ez-Zehabî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, Kahire: Dârü'l-hadis, 1426/2006, I, 108.

çıkmasında ve fitneye düşme ihtimalinde bir şüphe yoktur. Bu nedenle Rasûlullah (s.a.v.) daha hayattayken kendisinden sonra hilafetin Kureyş'e ait olacağını karara bağlamıştır. Çünkü o dönemde Müslümanların hilafet gibi ağır bir yükünü kaldırabilecek kabiliyete sahip olan kabile Kureyş idi. Zira bu kabile, Arapların güvenini kazanmıştı. Bu konu üzerinde yeterince düşünülürse, yukarıda da geçtiği gibi Kureyş'in tercih edilme sebebi nesep ve kabile değil, cahiliye döneminde Arapların güvenini kazanan Kureyşe İslam'a girdikten sonra da güvenin devam etmesinin dikkate alındığı ve güç, kuvvet ve nüfuz yönüyle hilafet sorumluluklarını yerine getirmeye ehil bir kabile olduğundan dolayı o zaman hilafetin hakkını vermiştir. Şayet güç, kuvvet ve güvenlik bakımından Kureyş'ten daha üstün başka bir kabile olsaydı onlara da hilafet hakkı verilebilirdi. Eğer gerçekten İslam'da, soy ve nesebe göre söylenene önem verilseydi o zaman hilafetin gerçek hak sahibi Benî Haşim olurdu. Çünkü neseb üstünlüğü konusunda onların rakibi olamazdı. Fakat asıl mesele güç etki ve halkla ilişki ve güvenle alakalı idi, ve bu konuda Kureyş bir kabile olarak hem sosyal hem de siyasal bakımdan buna layık idi. Fakat Rasûlullah (s.a.v.) aralarından bir gruba veya bir şahısa bireysel olarak bu hilafeti verseydi buna güç yetiremezlerdi. Rasûlullah (s.a.v.) da halife veya imamın Kureyşli olacağını şart (kural, kanun, anayasa) olarak değil bilakis halifeler ve imamların Kureyş'ten olacağını belirtmiştir. Bundan apaçık Rasûlullah'ın (s.a.v.) bu kararı Kureyş'in soy ve neseb itibarıyla değil de siyasi itibarlarından dolayı verdiği görülüyor. Rasûlullah'ın (s.a.v.) bu dediğini sahabe hilafetin Kureyş'ten olmasını bir kanun olarak algılasaydı ve bunda Beni Saîde sakîfesinde toplanan Ensar ve Muhacirler'in icmâları olsaydı o zaman ikinci halife Hz. Ömer bu icmânın bir üyesi olarak kendi zamanında hilafet için Kureyşli olmayanların isimlerini nasıl önerebilirdi? Aslında mesele Kureyşli olmak veya Kureyşli olmamak ile alakalı değildir, bilakis konu müslümanların genelinin güveniyle alakalıdır. Çünkü o zamanda Kureyş müslümanların çoğunun itibarına ve güvenine binaen hilafetin sorumluluklarını taşımaya ehil idi. Fakat onların itimadı olmadan devleti yönetmek mümkün değildi. İşte bu sebepten dolayı Rasûlullah (s.a.v.) halifelerin Kureyş'ten olacağını buyurmuştur.

KAYNAKÇA

- Aynî, Bedruddin Ebu Muhammed Mehmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahih-i Buhârî*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421/2001, I-XXV.
Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992, I-VI.

- Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan el-Herevî, *Mirkatü'l-mefatih*, Beyrut: Dârü'l-fikr, 1423/2002, I-IX.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. Muhammad Fuâd Abdülbaki), Kahire, el-Matbaatü's-selefiyye, 1400/1980, I-IV.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensâbu'l-eşrâf*, Beyrut: Darü'l-fikr, 1417/1996, I-XIII.
- El-Beyhakî, Ebû Bekir, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra* (thk. Muhammed Abdülkadir), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1424/2004, I-X.
- El-Fesevî, Ebû Yusuf Ya'kub b. Süfyan, *el-Ma'rife ve't-târîh* (thk. Ekrem Ziya el-Umeri), Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1401/1981, I-III.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan, Ali b. İsmail el-Eş'arî, *Makalâtü'l-İslamiyyîn* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Kahire: Mektebetü'n-nehdati'l-Misriyye, 1388/1969.
- Ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-huffaz*, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1419/1998, I-IV.
- Ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, Kahire: Dârü'l-hadis, 1426/2006, I-XVIII.
- Hatiboğlu, Mehmet Said, "*Hilafetin Kureyşliği*" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1398/1978.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan, *Târih-i Dimaşk* (thk. Muhibüddin Ebu Said el-Amrevi), Beyrut: Dârü'l-fikr, 1421/2001, I-LXXX.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Târih (el-iber ve divanü'l-mübtede' ve'l-haber fi eyyami'l-arab ve'l-acem ve'l-berber ve min asarahum min zevi's-sultani'l-ekber)* (thk. Halil Şehâde), Beyrut: Darü'l-fikr, 1408/1988, I-II.
- İbn Adî, Ebu Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kamil fi du'afa'i'r-rical* (thk. Abdulfettah Ebu Senna), Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418/1997, I-IX.
- İbn Battal, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef, *Şerhu Sahihi'l-Buhârî* (thk. Ebû Temim Yasir), Riyad: Mektebatü'r-rüşd, 1420/2000, I-X.
- İbn Hacer, Şemsüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerh-i Sahihi'l-Buhârî* (thk. M. Fuâd Abdülbaki), Beyrut: Dârü'l-meârife, 1379/1969, I-XIII.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Kahire: Dârü'l-Arabîyye, 1430/2010, I-II.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelüsi, *el-Muhalla fi şerhi'l-mücella bi'l-hücec ve'l-asâr*, Beyrut: Dârü'l-fikr, trs, I-XII.

- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kamil fi't-târîh* (thk. Ömer Abdüsselam), Beyrut: Darü'l-kütübi'l-Arabi, 1417/1997, I-X.
- Kastalânî, Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Matbaatu'l-emeriyye, 1431/2010, I-X.
- Köktaş, Yavuz, *Kur'an'a Aykırı Görülen Hadisleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1435/2014.
- Kadî Abdülcebbâr, Ebû'l-Hüseyin Abdülcebbâr b. Ahmed el-Mu'tezilî, *Tasbitu dela'ili'n-nübüvve*, Kahire, Daru'l-Mustafa, 1431/2010, I-II.
- Lutfi ez-Züeyr, *et-Teâruz fi'l-hadis*, Riyad: Mektebetü'l-abikan, 1428/2007.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrut: Dâru ihyâit-türâsi'l-Arabiyye, 1377/1956, I-V.
- Mevdudî, Ebu'l-Ala b. Ahmed Hasan, *Hilafet ve Mulukiyyet*, Lahor, 1421/2000.
- Nasıruddin, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh ed-Dımaşki, *Cami'u'l-Asar fi's-siyer ve mevlidi'l-muhtar* (thk. Ebû Ya'kub Neş'et Kemal), Katar: Vizaretü'l-evkaf, 1431/2010, I-VIII.
- Nesâî, Ebû Abdürrahman Ahmet b. Şuayb b. Ali, *Sünenü'l-kübra* (thk. Şueyb Arnavut), Beyrut: Muessesatü'r-risale, 1422/2001, I-IV.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhac şerhu Sahîh-i Müslim*, Beyrut: Dâru ihyâit-türâsi'l-Arabi, 1972/1392, I-IX.
- Pirvez, Gulam Ahmed, *Selim ka nam hutut*, Lahor, Tulug-i İslam, trs, I-IV.
- Şafiî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şafiî, *Müsned*, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1400/1980.
- Şafiî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şafiî, *el-Ümm* (thk. Rif'at Fevzi Abdülmuttalib), Beyrut: Dâru'l-meârif, 1494/1990, I-VIII.
- Taberî, Ebu Cafir Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu'l-umem ve'l-mulûk*, Ürdün: Beytü'l-ifkâr, 1429/2009, I-V.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1419/1998, I-V.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitabu'r-ridde me'a nebzetin min futuhi'l-Irak* (thk. Yahya el-Cebburî), Beyrut, 1410/1990.

A POLITICAL PERSPECTIVE ON QURESHI'S CALIPHATE IN TERMS OF TRADITIONS

Navid IQBAL^a

Fehmida BALOCH^b

Abstract

No doubt, in Islam someone can only have superiority in terms of religion, piety and ijtehad, and no one can be superior depending on race, relatives and family. Similarly, State heads have commandership/headship only due to their knowledge and discipline, proficiency in state's affairs and experience. As an Islamic state is a state of Principles whose foundation is based on principles and beliefs, commandership can't be given due to family or race. Many verses from Quran and several hadith has discussed this reality in detail. However, from some hadith it seems like that the right of khilafat is only given to Quresh and no one else can be declared himself as khaliph. Some of these hadith have also been quoted by Imam Bukhari and Imam Muslim in their books (Sahihayn). Several different objections have been raised on these hadiths which we will discuss later in this article. On the other hand in present time some people have tried to proof that based on strategic requirements, amendments and exclusions can be made in Islamic principles. The argument of these people is that teaching of equality is among basic teachings of Islam, Quran has inculcated about equality and also the life of Prophet Muhammad (PBUH) is full of preaching of equality. However, due to requirement of strategic planning it was better that khilafat should stay in hands of Quresh, thus at the time of death Prophet Muhammad (PBUH) bequeathed that caliph will be chosen from Quresh. Therefore our purpose here is to analyze in general way, that what is the background of these hadiths. Also, how likely it is true that no one else can be khaliph except Quresh. Normally people think that in Islam it's a condition that

^a PhD. Student, Erciyes University, mnavidiqbal@yahoo.com

^b PhD. Student, Konya Necmettin Erbakan University, fehmida.baloch55@gmail.com

caliph should a Quresh, and any non Quresh has no right to take caliph position. Although, if same context is taken from these hadith then not only the basic belief (which we have discussed above) on Islamic system of government demolishes but also it gives power to the people who put objections on Islamic system of government.

For instance, the biggest objections is that the claim of equality about race and family is wrong because in order to be caliph it is mandatory condition that the person should be Quresh, and Muslims have also given their consensus in favor of it then where does equality exists? In Muslim society Quresh will have the same superiority that was given to Lawi in Jewish or to Barhamin in Hindus. As according to Hindu religious law any waish or shodar can't get position of a state ruler this is similar thing that any non Quresh cannot be a ruler of Muslims.

Second objection is that (Allah forbid) Prophet Muhammad (PBUH) failed to set up social and political Islamic system based on his stated principle of Islam. All his life he gave teaching of Islam and throw away all the beliefs of superiority from roots, but (Allah forbid) at the time of his death he handed over his government to his family. This and other similar objections and doubts which have been raised on social and political system of Islam are a result of a mistake that people have ignored the situation in which hadith was given and they have taken in the context of prophet's will or order or news. Although, it not a will or order or news in fact it's a decision of dispute. This was never presented to prophet as a problem but it was there in the brains and its effects used to appear time to time. It was not difficult for Prophet to estimate that after his death this case will shape into a dispute and it will create anarchy in Ummah. Hence Prophet Muhammad (PBUH) has announced in his life that Quresh will have the right of khilafat after his death.

In this article our purpose is not to describe hadiths/narration about Quresh khilafat, they are true or wrong (Dayif). Similarly we do not refuse the ijma/consensus of Companion about Quresh khilafat, which was held in Bano Saqifa. Because there is no doubt about this consensus. But our main purpose is that to find the reasons of khilafat right, that why prophet give khilafat right to Quresh. Did Prophet (PBUH) give them on the basis of their race, relatives and tribe or there are other reasons of it? Because some people say that prophet Muhammad give this right to the Quresh on the basis of their race, tribe and relations.

Keywords: Hadith, Quresh, Presidency, Politics, Khilafat, Narrations.

روایات کی تناظر میں قریش کی خلافت پر ایک سیاسی نقطہ نظر

د فہمیدہ بلوچ²

د نوید اقبال¹

خلاصہ

اسلامی ریاست ایک اصولی ریاست ہوتی ہے جس کی بنیاد اصول و عقائد پر ہوتی ہے نہ کہ نسل، نسب یا خاندان پر۔ اس لیے تمام مسلمان اس ریاست میں بالکل مساوی حقوق رکھتے ہیں۔ ان کے درمیان کسی کو کسی پر کوئی فضیلت اور فوقیت حاصل نہیں ہوتی ہے مگر یہ کہ ایک شخص دین اور تقویٰ، تجربے اور اجتہاد کے اعتبار سے دوسرے پر فضیلت رکھتا ہو۔ چنانچہ یہ حقیقت قرآن و حدیث میں اتنی وضاحت سے بیان ہوئی ہے کہ اس پر دلائل دینے کی ضرورت نہیں ہے، لیکن کتب احادیث میں رسول اللہ ﷺ سے بہت سارے احادیث منقول ہیں جن سے خلافت کا حق صرف قبیلہ قریش کو حاصل ہونا معلوم ہوتا ہے۔ ان احادیث کی بنا پر جس میں فرمایا گیا ہے کہ خلفاء قریش میں سے ہوں گے، عام طور پر لوگ یہ سمجھتے ہیں کہ اسلام میں خلیفہ کے لیے قرشی ہونا ہمیشہ کیلئے شرط ہے، کوئی غیر قرشی کبھی بھی خلافت کے منصب پر سرفراز ہونے کا حق دار نہیں ہے اس وقت تک جب تک ان میں کوئی دو آدمی بھی باقی ہوں کیونکہ اگر ان احادیث کا یہی مطلب لیا جائے جو عام طور پر لیا گیا ہے تو اس سے نہ صرف اسلامی نظام حکومت کی وہ بنیاد ہی ڈھے جاتی ہے جو اوپر ہم نے بیان کی ہے، بلکہ اس سے ان معترضین کے اعتراضات کو بھی بڑی قوت حاصل ہو جاتی ہے جنہوں نے اسلام نظام حکومت پر مخالفانہ تنقیدیں کی ہیں

اس قسم کے اعتراضات کی وجہ یہ بنی ہے کہ لوگوں نے اس حدیث کو اس کے موقع و محل سے ہٹا کر اس کو امر یا خبر یا وصیت کے مفہوم میں لیا، حالانکہ یہ نہ تو امر ہے نہ خبر، بلکہ یہ ایک نزاع کا فیصلہ ہے اگرچہ یہ قضیہ کی شکل میں رسول اللہ کے سامنے پیش نہیں ہوا تھا، لیکن یہ ذہنوں میں موجود تھا۔ اس نزاع میں ایک طرف اہل قریش تھے اور دوسری طرف انصار۔ رسول اللہ ﷺ کے زمانے میں مسلمانوں میں یہی دو گروہ سیاسی زور و اثر رکھنے والے تھے۔ ہر چند اسلام نے ان کو جاہلی تعصبات سے پاک کر دیا تھا، لیکن قبائلی حمیت کے فطری اور جائز رجحانات ان دونوں کے اندر زندہ تھے۔ حضور کی حیات مبارک میں تو اس امر کا کوئی اندیشہ نہ تھا کہ بات اپنے حدود سے بڑھ کر کسی بگاڑ کی شکل اختیار کرے گی، لیکن حضور کے بعد اس قسم کا اندیشہ بے محل نہیں قرار دیا جا سکتا تھا۔ یہاں پر اگر غور کیا جائے تو ان دونوں گروہوں میں سے کسی ایک کو دوسرے پر اگر ترجیح حاصل ہو سکتی تھی تو وہ دو ہی چیزوں کی بنا پر حاصل ہو سکتی تھی: ایک دین اور اس کی خدمات۔ دوسری سیاسی زور و اثر۔ جہاں تک دین اور دینی خدمات کا تعلق ہے، تو ان دونوں میں کچھ زیادہ فرق نہیں تھا۔ کچھ پہلو اگر اہل قریش (بالفاظ دیگر مہاجرین) کے نمایاں تھے تو چند پہلو

¹mnnavidiqbal@yahoo.com

²fehmda.baloch55@gmail.com

انصار کے بھی بہت روشن تھے۔ سیاسی زور و اثر تنہا تو دین اسلام میں کوئی وقعت رکھنے والی چیز نہیں ہے، لیکن دین کے ساتھ مل کر یہ چیز ایک وجہٴ ترجیح بن جاتی ہے۔ خلافت کے لیے جس طرح دین کا ہونا ضروری ہے، اسی طرح سیاسی زور و اثر کا ہونا بھی ضروری ہے۔ قریش کو چونکہ دور جاہلیت میں بھی دینی خدمات اور سیاسی قیادت کا منصب حاصل رہا تھا، اس وجہ سے اسلام لانے کے بعد یہ چیز اسلام میں بھی ان کو حاصل ہو گئی۔ اہل عرب کے لیے ان کی اطاعت کوئی انوکھی چیز نہیں تھی، بلکہ ایک جانی پہچانی چیز تھی۔ وہ جن کی اطاعت جاہلیت میں کرتے رہے تھے، بڑی آسانی کے ساتھ، بغیر کسی کراہت کے، ان کی اطاعت اسلام میں بھی کر سکتے تھے، بشرطیکہ دین مانع نہ ہو۔ اس وجہ سے رسول اللہ ﷺ نے "امام قریش میں سے ہونگے" قریش! فرما کر انصار کے مقابلے میں قریش کے حق میں فیصلہ فرما دیا اور اس فیصلہ نے اس نزاع اور جھگڑے کے ختم کرنے میں بڑا کام دیا جو رسول اللہ ﷺ کی وفات کے فوراً بعد سقیفہ بنی ساعدہ میں انصار اور مہاجرین کے درمیان اٹھ کھڑی ہوئی تھی۔ لہذا یہ خیال بالکل غلط ہے کہ حضور نے یہ فیصلہ قریش کے حق میں ان کی قرشیت کی بنا پر دیا۔ اگر اس وقت کوئی تیسری جماعت میدان میں موجود ہوتی اور وہ اپنی دینی خدمات اور سیاسی قوت و اثر کے لحاظ سے منکورہ دونوں جماعتوں پر فوقیت رکھنے والی ہوتی تو رسول اللہ ﷺ بھی فیصلہ اس کے حق میں بھی دے سکتے تھے۔ اصل یہ ہے کہ معاملہ قرشیت اور غیر قرشیت کا نہیں تھا، بلکہ سوال عامہٴ مسلمین کے اعتماد کا تھا۔ اس زمانہ میں قریش کو عام مسلمانوں کا جو اعتماد حاصل تھا یا حاصل ہو سکتا تھا، اس کی بنا پر وہی خلافت کی ذمہ داریاں سنبھالنے کے اہل تھے، اور اپنے اس زور و اثر کے سبب سے اگر وہ کسی انصاری یا کسی عجمی نژاد آزاد کردہ غلام کو بھی اپنا معتمد اور خلیفہ بنا لیتے تو وہ بھی اس ذمہ داری کو سنبھال سکتا، لیکن ان کے اعتماد کے بغیر کسی کا حکومت چلانا ناممکن تھا۔ اس وجہ سے حضور نے فرمایا کہ خلفا قریش میں سے ہوں۔

